

1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

Васеф Радван Алі Ахмад

УДК 747:72.01(569.5)

РОЗВИТОК ФОРМОУТВОРЕННЯ АРАБО-ІСЛАМСЬКОГО  
ІНТЕР'ЄРА  
(НА ПРИКЛАДІ АРХІТЕКТУРИ ЙОРДАНІЇ)

18.00.01 - Теорія архітектури,  
реставрація пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата архітектури

Харків -- 1999

42.04  
#2.025.4



00761850 (R)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському художньо-промисловому інституті Міністерства освіти України

Науковий керівник: кандидат архітектури, доцент  
Трегуб Наталя Євгенівна,  
доцент кафедри "Інтер'єр та обладнання",  
Харківський художньо-промисловий  
інститут

Офіційні опоненти: доктор архітектури, професор  
Антонов Віктор Леонідович, завідуючий  
кафедрою "Проблеми архітектури міського  
середовища," Харківська державна академія  
міського господарства

кандидат архітектури Стародубцева Лідія  
Володимирівна, кафедра теорії та історії  
культури, Харківська державна академія  
культури

Провідна установа: Одеська державна академія будівництва та  
архітектури Міністерства освіти України.

Захист відбудеться "28" червня 1999 р. о 13<sup>00</sup> годині на  
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.056.02 в Харківському  
державному технічному університеті будівництва та архітектури за  
адресою: 310002, м. Харків-2, вул. Сумська, 40.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Харківського  
державного технічного університету будівництва та архітектури за  
адресою: 310002, м. Харків-2, вул. Сумська, 40.

Автореферат розісланий "28" травня 1999 р.

Вчений секретар спеціалізованої  
вченої ради  
кандидат архітектури, доцент

Черкасова К.Т.

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Архітектура на межі ХХ-ХХІ століть, наситившись єдиним "наднаціональним" стилем та свавільною грою форм постмодернізму, звертається до пам'яті культури, орієнтуючись на самоідентифікацію архітектурного твору з історичною традицією, з місцем або на "пошук контексту". Звернення до інтер'єру пояснюється тим, що інтер'єр – це місце, де акумулюється людське "я" у просторі, який є масштабним людині. Традиційний інтер'єр, а особливо храм або мечеть, пов'язані з образом Всесвіту. Інтер'єр забезпечує безперервну єдність людської душі ("мікрокосму") із зовнішнім світом – "макрокосмом". Взаємозв'язок інтер'єру з місцем визначає безперервність архітектурного середовища. Контекстуальний підхід дозволяє продовжити еволюцію художньої системи самої традиції, він є здібним розвинути якість цієї безперервності, зв'язати його компоненти у нову поліфонічну за своїм художнім типом структуру, композицію, ансамбль. Цей поліфонізм, який найбільше є притаманним видатним ансамблям минулого, відображає в великій мірі традиційні цінності системи і, в силу цього, має очевидний соціальний ефект. З регіоналізмом в архітектурі продовжують пов'язувати надії на формальне збагачення та самотність зодчества.

У 60-70-ті роки ХХ ст. архітектура країн Арабського Сходу підпала під експансію західного, так званого "сучасного руху". В результаті поверхове наслідування інтернаціональних тенденцій, необґрунтоване використання уніфікованих імпортованих конструкційно-оздоблювальних матеріалів призвело до стирання самотніх регіональних і національних рис та традицій у формуванні предметно-просторового середовища.

У державах арабського світу, де домінує Іслам, всілякі спроби ввести модернізм у тому значенні, яке він має на Заході, не приносили успіху. Арабське суспільство завжди було джерелом послідовності в системі мислення та життєвого устрою, що є причиною неприйняття будь-яких змін в арабській архітектурі.

Йорданія (Йорданське Хашимітське Королівство) віддзеркалює цю специфіку. Вона розташована у Західній Азії, в само-

му центрі "арабської імперії." Це своєрідна благословенна земля, про яку згадувалося у Старому та Новому Завітах, земля, де укоренився Іслам. Назви її історичних міст – Едом, Моав, Амман, Гілеад, Гад, Перея – складають суттєву частину біблійного довідника географічних назв.

Етнічна культура Йорданії уявляє собою складний і багатогранний сплав спадщини найрізноманітніших цивілізацій, які послідовно заступали одна одну на її території, і тому вона є унікальним феноменом, що потребує ретельного дослідження.

Звернення до коренів національної культури, до історії зодчества доісламського і ісламського часів дозволить виявити допоміжний арсенал композиційних засобів виразності і тим самим збагатити художній образ сучасного арабо-ісламського інтер'єру.

Інтер'єр як архітектурний простір є часткою культури свого часу та суспільства, найбільш мобільною її формою, яка чутливо реагує на різні зміни у вподобах і соціокультурних поглядах. В країнах Арабського Сходу він має свою стійку сформовану модель або інваріант культури, що уходить у століття і не розмивається впливами.

Важливість обраної теми досліджень зумовлена, з одного боку, її недостатньою вивченістю і, з іншого боку, тією значимістю, яка надається мусульманським суспільством інтер'єрному середовищу, що призначене не тільки забезпечувати оптимальні умови життєдіяльності в даному достатньо несприятливому кліматі, але й створювати обстановку краси і духовності, яка є притаманною арабській ментальності. Особливе значення в арабському інтер'єрі має колір, а у сучасній кольоровій культурі згладжуються грані регіональної колірної семантики. Традиційний арабський інтер'єр, що зберігає інформацію про глибинні коріння колористичної культури, може скласти основу для специфічної "колірної абетки", яка доповнить кодекс архітектурно-художніх цінностей Йорданії.

Актуальність теми підтверджується матеріалами декількох міжнародних конференцій, що відбулися в Аммані у 1997-1998 р.р. і були присвячені проблемі збереження архітектурної спадщини і стану сучасної арабо-ісламської архітектури, яка переживає зараз смугу кризи етнокультурної ідентичності. На

них були виділені такі проблеми у якості першочергових: удосконалення характеру арабо-ісламської архітектури за рахунок синкретизму її матеріального та духовного змісту (через закони віри і традицій), діяльність спеціалістів в галузі аналізу архітектурної форми, виходячи з критичного осмислення архітектурного арабо-ісламського фольклору. Це потребує перебудови підготовки національних кадрів архітекторів та дизайнерів в арабських університетах, що є однією з проблемних сторін культури, тому що йорданські університети використали систему американського навчання, прийнявши за зразок плани Американського університету в Бейруті.

*Науковий і практичний стан питання.* Перелік літературних джерел і наукових розробок, які стосуються теми арабо-ісламського інтер'єру в Йорданії, дуже короткий. Це мистецтвознавські дисертації: Абу-Хані Ахмад Махмуд Сулейман Салім "Художественная организация интерьера народного жилища Иордании (национальные традиции)" (1995 р.), Мохамеда Джамаль Хамід Кайтука Акбі "Орнамент в народном искусстве Иордании" (1993 р.). Вперше проблема формування сучасного інтер'єра була розглянута у 1973 р. Касхут Абдо Кассемом для архітектури Сирії. У ряді робіт російських і зарубіжних дослідників аналізується історичний шлях розвитку арабського зодчества в контексті еволюції арабського мистецтва (Баді Юсіф Аль-Абід, Вороніна В.Л., Галеркіна О.І., Гнедич П.П., Горелик М.В., К. Кресвелл, Генри Стирлін). Значну зацікавленість у мистецтвознавців різних країн викликають традиційні складові предметно-ужиткового вбрання арабського житла (килимарські та ткацькі вироби, меблі, кераміка т.ін.) (Веймарн Б.В., Моран А., Малюхі Міх'яр, А.А. Саада, Є.Г. Яковлев, Е. Хичкок, С. Хумберт). Низка теоретичних праць присвячена одному з композиційних засобів гармонізації в архітектурному формоутворенні – поліхромії (Єфімов А.В., Кравець В.Й., Трегуб Н.Є.) і, в окремому випадку, кольору в регіональних культурах і в інтер'єрі (Єлізаров В.Ж., Лемешев С.К., Пономарьова Є.С., Степанов Н.Н.).

В галузі архітектурної практики, яка інтерпретує або цитує старі зразки арабського зодчества, слід відмітити роботи західних майстрів архітектури (Жан Нувель, Паоло Портогезі), а та-

кож низки йорданських архітекторів, творчою концепцією яких стало звернення до національної архітектурно-художньої традиції (Джафар Токан, Расем Бадран).

Взагалі, попередниками були досліджені такі питання:

- національні традиції йорданського народного житла;
- орнаменти в декоративно-ужитковому мистецтві Йорданії;

Разом з тим, досі немає роботи, яка б узагальнювала комплекс питань, пов'язаних з формуванням арабо-ісламського інтер'єру і уявляла б собою науково-методичну базу для розробки сучасних архітектурно-дизайнерських проєктів, з урахуванням регіональних культурних традицій, що ще раз підтверджує актуальність досліджуваної проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дослідження пов'язаний з пріоритетною тематикою наукових розробок кафедри "Інтер'єр та обладнання" Харківського художньо-промислового інституту, де була виконана ця дисертація, а саме удосконалення методів навчання і виховання молодих спеціалістів – дизайнерів інтер'єрного середовища.

Проведений аналіз наукового, теоретичного і практичного стану проблеми формоутворення арабо-ісламського інтер'єру дозволив виявити низку невирішених вузлових питань:

- обмеженість і фрагментарність в теорії архітектури досліджень, що присвячені проблемі формоутворення інтер'єрного середовища;

- відсутність в архітектуро- та мистецтвознавстві праць, автори яких усвідомлюють еволюцію арабо-ісламського інтер'єру Йорданії як складову частину загальної і національної історії архітектури;

- недосконалість професійної методики аналізу-синтезу і невизначеність аргументованих підходів до комплексного проєктування арабо-ісламського інтер'єру, які ґрунтуються на принципах збереження етнокультурної ідентичності, релігійних джерел та особливостях психофізіології здорового сприйняття;

- складність синтезу інтер'єра і середовища, що відповідає традиціям розвитку інтер'єра в умовах його функціонального ускладнення.

**Мета дослідження:** розкриття принципів формоутворення арабо-ісламського інтер'єру в сучасних умовах і побудова відповідної евристичної системної моделі (на якісному рівні).

**Задачі дослідження:**

- розробка методики дослідження формоутворення арабо-ісламського інтер'єру;
- проведення системного історико-генетичного аналізу архітектурно-художньої спадщини Йорданії і змін у формоутворенні архітектурно-художнього контексту на всіх етапах його розвитку;
- виявлення системоутворюючих традиційних елементів арабо-ісламського інтер'єру та їхніх композиційних інтерпретацій у сучасній архітектурі Заходу та Сходу;

**Об'єктом дослідження** є предметно-просторове середовище арабо-ісламського інтер'єру громадських будівель Йорданії (історичних - бімаристан, лазня, медресе, мечеть, палац, фортеця, хан, ханка; сучасних - адміністративні будинки, громадсько-культурні центри, мечеті, підприємства торгівлі та громадського харчування).

**Предмет дослідження** - структура процесу генезису формоутворення арабо-ісламського інтер'єру об'єктів історичного та сучасного зодчества Йорданії.

**Межі дослідження.** Хронологічні межі дослідження охоплюють час з моменту освоєння території Йорданії людиною і до 610 р. н. е. (доісламський період) та з VII ст. н. е. до XX ст. н. е. (ісламський період).

**Територіальні межі** дослідження відповідають кордонам Йорданії, які потерпіли зміни в ході геополітичних подій. До першої світової війни територія Йорданії входила до складу Османської імперії, в її Сирійський вілайет. До початку нового часу Сирія, Йорданія, Ліван і Палестина розглядалися як єдиний географічний і історико-культурний комплекс під загальною назвою "Сирія" або "Велика Сирія". Робота обмежена аналізом головних (за функцією) приміщень найбільш видатних пам'яток ісламського зодчества і сучасної архітектури Йорданії, Сирії, Саудівської Аравії, Єгипту, Ірану та Іспанії.

**Дисциплінарні межі** дослідження передбачають залучити такі грані архітектурознавства як історія архітектури, теорія ком-

позиції, архітектурна колористика, семантика форми, а також загальна теорія систем і релігійні джерела.

*Методологія дослідження* ґрунтується на погляді на інтер'єр як результат історичного розвитку країни та розкритті тенденцій архітектурного формоутворення в процесі еволюції.

*Методика дослідження* обумовлена метою і задачами роботи, ґрунтується на системному підході і комплексному історичному аналізі інтер'єрів громадських будинків, що є характерними для країн Арабського Сходу.

Методика містить ретроспективний літературно-аналітичний аналіз, узагальнення теоретичних і експериментальних досліджень і аналіз конкретних архітектурних об'єктів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає:

- в комплексному підході до дослідження формоутворення арабо-ісламського інтер'єру, як своєрідної архітектурно-художньої системи;

- у побудові моделі генеалогії, інтер- та етнокультурних впливів у традиційних формоутворюючих компонентах арабо-ісламського інтер'єру, у виявленні основних періодів його композиції, що зроблено вперше;

- вперше в ході дослідження використані, як наукові передумови національного образного мислення, будівельні трактати (акам аль-біньян) і тексти головного релігійного джерела Ісламу – Корана, як кодексу основних життєвих принципів і суті ісламської архітектури та константного елемента теорії ісламського архітектурного мислення, що має вплив на організацію предметно-просторового середовища в ісламських країнах;

- вперше виділені і систематизовані "первинні" формоутворюючі знаки-елементи арабо-ісламського інтер'єру, який уявляє собою унікальний феномен в світовій культурі, виявлені відношення цілісності - закони композиції, що розкривають багатоміжність інтерпретацій в архітектурному творі і дозволяють розвинути науково-аргументовані методичні основи учбового і професійного проектування арабо-ісламського інтер'єру в новому якісному аспекті продовження культурних традицій.

*Теоретичне значення роботи* полягає у науковому осмисленні і структуруванні об'єкту архітектурно-художнього проектування – "арабо-ісламський інтер'єр".

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони розкривають картину генезису і розвитку формоутворення арабо-ісламського інтер'єру на прикладі архітектури Йорданії, складений каталог традиційних архітектурно-художніх форм і кольору можуть бути використані у професійній діяльності архітекторами і дизайнерами інтер'єру, які займаються проектною діяльністю у ісламських країнах, а також в навчальному процесі університетів Арабського світу. Впровадження результатів дослідження в архітектурну практику дозволить досягти науково обґрунтованих і естетично досконалих з позиції збереження арабо-ісламської етнокультурної ідентичності композиційних рішень інтер'єрного середовища.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати роботи доповідалися на науково-методичних конференціях Харківського художньо-промислового інституту (1997,1998,1999р.р.), на науково-технічних конференціях Харківського державного технічного університету будівництва і архітектури (1997,1998,1999р.р.), на Міжнародній конференції "Сучасна арабо-ісламська архітектура. Криза ідентичності" (Йорданія, м. Амман, Асоціація інженерів, 7-10 вересня 1998 р.), на Міжнародній конференції "Актуальні питання підготовки та перепідготовки фахівців у галузі дизайну та ергономіки в сучасному суспільстві" (м. Харків, ХХПІ, 14-15 жовтня 1998 р.).

Публікації. Результати дисертації опубліковані у 12 статтях загальним обсягом 4,0 др. арк., у тому числі – без співавторів 7 публікацій у збірниках наукових праць вузів художньо-будівельного профілю України і Росії "Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті" (м. Харків, ХХПІ), у науково-технічному збірнику "Сучасні проблеми архітектури та містобудування" (м. Київ, Київський державний технічний університет будівництва та архітектури), в збірнику статей Міжнародної конференції (м. Амман), в Українському каталозі з будівництва і архітектури "Ватерпас", (м. Харків).

Впровадження результатів дисертації здійснюється в навчальному процесі архітектурного факультету йорданського університету. (Акт про впровадження, виданий Амманським ко-

леджем інженерних технологій Прикладного університету Аль-Балка).

В частині проектування науково-обґрунтовані творчі концепції автора використані в 11-ти розроблених ним і здійснених в натурі інтер'єрах магазинів для міст Зарка і Амман (Йорданія). (Акт впровадження, виданий Йорданською інженерною Асоціацією, головним відділом архітектури м. Зарка).

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і додатків. Обсяг основного тексту 150 сторінок машинописного тексту, бібліографія 185 найменувань (18 сторінок), додатки на 114 сторінках (98 сторінок аналітичних та ілюстративних таблиць, термінологічний словник на 14 сторінках, 2 акти про впровадження). Експозиційний матеріал до захисту поданий на 51 планшеті (розміром 68×45 см.)

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі розкривається сутність і міра вивченості наукової проблеми, обґрунтовується актуальність і необхідність проведення дослідження, визначається мета і задачі роботи, виділяються об'єкт і предмет дослідження, наводиться методика і межі дослідження, наукова новизна, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, апробація роботи і публікації.

У першому розділі "Ретроспективний огляд досліджень арабо-ісламського інтер'єру" аналізуються літературні джерела, які присвячені історії розвитку арабського зодчества, принципам формування житла і деяких типів громадських будинків, традиційним складовим предметно-ужиткового вбрання інтер'єрів. Розглядаються результати археологічних і незалежних досліджень арабських і європейських вчених.

Як з'ясувалося, більшість сучасних досліджень ісламської архітектури були присвячені історії її форм. Однак, стародавні арабські дослідження історії арабо-ісламської архітектури являють собою і історію форми, і історію дискурсу, будучи частиною трактату з архітектури. Значний внесок у розвиток арабо-ісламського архітектурного дискурсу зробили так звані незалежні дослідження, які були проведені Ібн Аль-Калбі, Аль-Азракі, Аль-Багдаді, Аль-Гірнаті, Аз-Заркаші, Аль-Казвіні.

Напрямок досліджень в галузі арабо-ісламської архітектури можна поєднати у п'ять аспектів: будівельні правила і канони (ахкам аль-біньян), типи будівельних конструкцій, міське планування, археологічні і історичні дослідження. Більшість досліджень присвячені архітектурі мечеті (аль-масджід). Закони (ахкам аль-біньян) були трансформовані у засоби архітектури для вирішення проблем архітектурного формоутворення. Вони мали як теоретичне, так і практичне значення в управлінні створенням архітектурних об'єктів.

Великий внесок у вивчення побуту і архітектури Близького та Середнього Сходу наприкінці XVIII – початку XIX ст. зробили дослідники: Карстен Нібур, Ульріх Зеетцен, Йоганн Буркардт, А. Музіль, Бауренфейнд, які вперше з європейців прийшли до Аравії. В їхніх книгах зосереджені всебічні відомості про цей регіон, наведені ілюстрації древніших міст Йорданії, а саме Петри і її інтер'єрів у скелях.

Огляд та аналіз сучасного стану досліджень арабо-ісламського інтер'єру дозволив виявити фундаментальні праці, у яких розглянуті деякі архітектурні об'єкти Йорданії. Так В.Л. Вороніна в монографії “Конструкции и художественный образ в архитектуре Востока” описує інтер'єри палацу Хірбат аль-Мафджар (8 ст.) та Аль-Мшатта. Дуже стислі відомості про архітектурні об'єкти на території Йорданії знаходимо на сторінках “Всеобщей истории архитектуры”: міста Джераш та Петра.

В ході ретроспективного огляду досліджень арабо-ісламського інтер'єру ми вважали за доцільне звернутися до наукових розробок з проблем колористичного архітектурного формоутворення і регіональної колірної культури. В деяких з них наведені розмірковування, які доповнюють характеристику арабо-ісламського інтер'єра, а саме йдеться: про вплив мусульманського світогляду на стан кольорової культури народів Сходу; про компенсацію аскетичної палітри природного оточення за рахунок поліхромного багатства інтер'єру; про семантику колористичної системи предметно-просторового середовища традиційного житла; про інтуїцію стародавніх арабських майстрів при обранні колірних сполучень у орнаментах, тощо.

Достатньо повно досліджені національні традиції в дизайні йорданського народного житла: від функціонального зонування

інтер'єрного простору до елементів орнаментального оздоблення (Абу-Хані Ахмед Махмуд Сулейман Салім). Дослідження типових зразків народного йорданського ремесла (кераміка, килимарство, ювелірні вироби) в їхньому розвитку, що було здійснено Мохамедом Джамаль Хамід Кайтука Акбі, дозволило виявити одну з характерних рис народного мистецтва — полісемантизм традиційної орнаментики нарівні зі збереженням "етнічної пам'яті".

Розділ закінчується короткими висновками по тим конкретним нерозв'язаним попередниками задачам, які нами поставлені і повинні бути вирішені.

У *другому* розділі "Методологія і методика досліджень інтер'єру" наведений порівняльний аналіз концепцій і методик аналогічних досліджень. Виділені дві групи методів: теоретичні і емпіричні. З урахуванням складності досліджуваної системи і її багаторівневості нами запропонована модель дослідження, яка передбачає розгляд даного предмета в аспекті історико-генетичного розвитку, формально-композиційного конструювання та психофізіології сприйняття людиною. Методика уявляє собою симбіоз таких підходів як історико-культурний та формально-композиційний, які ґрунтуються на ісламському архітектурному мисленні, що є відображенням специфічних рис традиційного образу життя. Ця конкретна методика дослідження ґрунтується не тільки на аналізі різноманітних літературних джерел, а і на інтерпретації основного релігійного джерела Ісламу — Корана. Метод нашого дослідження передбачає аналіз арабо-ісламського інтер'єру як об'єкта-системи матеріального відображення творчих, ідеологічних і соціальних процесів, що відбуваються в країнах Арабського світу, де соціально-ідеологічні (релігійні) фактори диктують вибір форм і художніх засобів, управляючи, таким чином, процесом формування в арабо-ісламській архітектурі.

До базових характеристик будь-якої системи відносять: компоненти ( $m$ ), зв'язки і відношення між ними ( $R$ ), види упорядкування або структури і закони композиції ( $Z$ ). Звернення до середовищного підходу потребує системної методики, яка охоплює категорії не тільки функції, конструкції, форми, але й діяльності, поведінки і образу життя.

У *третьому* розділі "Історичний аналіз інтер'єрів зодчества Йорданії" наводиться історико-генетичний аналіз архітектурно-художнього контексту Йорданії (доісламський і ісламський періоди), що склався під впливом різноманітних інтеркультур, національної культури і арабо-ісламського мислення. Виявлені особливості формування інтер'єру з урахуванням геокліматичних факторів, місцевих будівельних і оздоблювальних матеріалів, соціальних суспільних відносин і релігійних канонів.

Виявлені культурні шари дозволили побудувати відсоряди формоутворення компонентів арабо-ісламського інтер'єру в процесі історичного розвитку.

Наприклад, період греко-римської культури залишив в національній культурі Йорданії достатньо помітний відбиток. Римська цивілізація збагатила місцевий орнамент такими елементами як листя аканту, гірлянди, фрукти. Найбільш розповсюдженим був коринфський і композитний ордер. В цей період була досягнута гармонічна відповідність ордера, арки та склепіння інтер'єру. Культова архітектура в провінціях Римської імперії була тісно пов'язана з місцевими традиціями, посилюючи значення інтер'єру храму. Підлоги, стіни, склепіння були насичені декором.

Візантійський період на території Йорданії відобразився в мозаїчному мистецтві церков Хірбат аль-Мухайят і Мадаби, де була відкрита мозаїчна карта Святої Землі. На цей час були створені варіанти базилік і центричних споруд.

У відповідності з новою релігійною ідеологією Ісламу з'явився новий тип палацу для халіфів, бімаристани, мечеті, медресе, мавзолеї, лазні, хани, ханки. В Йорданії зосереджені унікальні пам'ятники зодчества: Петра, Джераш, Мадаба, Умм Кайс, фортеці (Карак, Акаба, Аджлун), "замки пустелі" – Аль-Мшатта, Кусайр Амра, Каср Харана, Каср Халлябат.

Нами були систематизовані типи інтер'єрних просторів та елементи композиційної системи інтер'єрів доісламського і ісламського періодів, що сконцентровані на території Йорданії. Це дозволяє уявити цілісний візуальний ряд художніх образів в архітектурі та еволюцію композиційного мислення. Поява Ісламу у сьомому сторіччі потягнула за собою перегляд кодексу архітектурно-художніх цінностей і уявлень про формування пред-

метно-просторового середовища. Цей період руйнування цілих систем композиційного мислення та проектної діяльності і формування нової системи (оновлення) композиційного мислення є етапом рекомпозиції в арабо-ісламській архітектурі, в ході якого поняття композиції трансформувалося під впливом нового ідеологічного контексту (ісламського мислення).

В *четвертому* розділі "Еволюція формоутворення арабо-ісламського інтер'єру" наведені результати декомпозиційного аналізу предметно-просторового середовища арабо-ісламського інтер'єру, що був проведений на основі натурного обстеження близько 50-ти об'єктів – зразків історичної і сучасної архітектури Йорданії (з фотофіксацією, замірами та графоаналітичним аналізом пропорцій), показані традиційні композиційні засоби гармонізації архітектурно-художньої системи арабо-ісламського інтер'єру, виявлені типи просторової структури та "первісні" традиційні об'ємно-пластичні компоненти, які приймають участь у формоутворенні інтер'єру і сприйнятті його художнього образу: архітектурні форми – оболонки, вікна, стелі, арки, двері, машрабії, квамарії, шамзії, меблі, орнаментика, колористика. Описані взаємозв'язки між компонентами (конструктивні, функціональні, композиційні, візуальні). Виявлені засоби гармонізації: пропорції, масштаб, тектоніка, метро-ритмічні закономірності, колір. На основі інтерпретації текстів Корана визначена семантика основних кольорів. Проведено порівняльний аналіз композиційного конструювання інтер'єрів в історичних зразках і інтерпретації традиційного формоутворення в сучасній західноєвропейській і ісламській архітектурі, яка представлена проектами Паоло Портогезі, Расема Бадрана, Жана Нувеля, Баді Юсіф Аль-Абіда, майстрів фірми Аль-Хайят, Васефа Радвана Алі Ахмада.

Як доведено цим дослідженням, зразки використання деструктивного кольору у орнаментальних настінних композиціях арабського інтер'єру стали витоком для розвитку оптичного (оп-арт) і кінетичного мистецтва (В. Вазарелі, Дж. Р. Сото), підготували появу сучасної середовищної суперграфіки. Традиція мусульманського декоративного мистецтва щодо організації просторових форм без тла, стала основою творчого методу таких майстрів як Мондріан, Клеє, Ешер, що підтверджується

проведеним нами порівняльним аналізом традиційної арабської орнаментики і інтер'єрних компонентів з графічними композиціями художників ХХ століття.

## ВИСНОВКИ

Дослідження генезису і розвитку формоутворення арабо-ісламського інтер'єру, що викликано актуальною необхідністю теоретичного осмислення сучасної етнокультурної ситуації в архітектурі Йорданії і країн Ісламського світу, де відмічається криза етнокультурної ідентичності, вносить теоретичний і практичний внесок в рішення важливішої проблеми проектної культури сьогодення і в майбутньому третьому тисячолітті.

На протязі ісламського періоду, який має початок у VII ст., в мусульманській архітектурній теорії під впливом ісламських релігійних канонів склалася неповторна теорія організації середовища арабо-ісламського інтер'єру, об'єкти-системи якої багато століть існували на рівні тотожних перетворень. Виявлені культурні шари дозволили побудувати модель генеалогії арабо-ісламського інтер'єру з урахуванням інтеркультурних (елліністичних, римських, візантійських) та етнокультурних впливів. В результаті були проаналізовані видозміни форм, які приймають участь у композиційному конструюванні доісламської та ісламської архітектури (просторові форми-оболонки, колони, капітелі, вікна, арки). Виявлені елементи схожості і відмінності, що є запозиченими у попередніх культурах та знову привнесені арабські елементи.

Вперше визначені і систематизовані "первинні" інваріантні традиційні формоутворюючі знаки-елементи арабо-ісламського інтер'єру, які складають його композицію: типи планів та архітектурних просторів з елементами огороження; об'ємно-пластичні елементи (колони, арки, вікна, двері, машрабії, квамарії, шамзії, сталактити орнаментика, колір); предметне наповнення.

На практиці спостерігається широкий діапазон рішень – від етнографічного або музейного відтворення деталей і повних мовних структур до максимально узагальненої, ледве помітної

асоціативної інтерпретації. Різна ступінь інтерпретації народжує різний зв'язок з традицією – від знака "зображення" до знака "символ". Сучасні рішення відрізняються зростаючою увагою до історичних стійких семантичних структур, однак з недостатньою їх вивченістю інтерпретація здійснюється інтуїтивно, без наукового ґрунту. Стійкими архітектурно-художніми формами арабо-ісламської архітектури – нехиткими, завдяки мусульманському архітектурному мисленню, інваріантами культури - є інтер'єри мечеті і арабський дім.

Виявлені нами традиційні формоутворюючі елементи арабо-ісламського інтер'єру (просторові форми-оболонки, орнаментика, машрабія, квамарії, шамзії, сталактити, типи предметного наповнення) дозволили скласти базовий каталог форм і кольору, який може бути використаний як наочний матеріал для навчального процесу у справі підготовки національних кадрів архітекторів і дизайнерів предметно-просторового середовища у країнах Арабського світу.

Результати порівняльного аналізу композиційного конструювання арабо-ісламського інтер'єру у історичних зразках та в сучасній архітектурі виявили спадкоємність композиційних рішень, яка міститься у повторенні конфігурації планів і архітектурних об'ємів, у використанні орнаментики, структур машрабії, сталактитових конструкцій. Вони приймають участь у формоутворенні сучасного арабо-ісламського інтер'єру у вигляді "цитати" з минулого архітектурного контексту та як стилізовані інтерпретації традиційних форм. Творче кредо деяких європейських і арабських архітекторів доводить невичерпність даної системи цінностей, заснованої на безмежній комбінаториці арабо-ісламського художнього мислення, перспективність шляху формоутворення, який розвиває традиційні мотиви і демонструє безперервність культури.

Арабо-ісламський інтер'єр, як об'єкт-система не є догматичною, а здібною до переходу за належними законами у більше число інших об'єктів-систем, однакових за якістю або нового роду, він є схильним до регенерації та перевідродженню на своєму ґрунті.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1.Трегуб Н.Є., Васеф Радван Алі Ахмад. Архітектурно - художнє формування в контексті місця та традиції. // Традиції та новації у вищій архітектурно - художній освіті: Збірка наукових праць вищих навчальних закладів художнього профілю України і Росії. / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. - Харків: ХХПІ, 1997. - № 1. - с. 11 - 13.

2.Трегуб Н.Е., Васеф Радван Али Ахмад. Традиционные знаки арабской архитектуры и искусства в системе «композиционного алфавита». // Традиції та новації у вищій архітектурно - художній освіті: Збірка наукових праць вищих навчальних закладів художнього профілю України і Росії. / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. - Харків: ХХПІ, 1997. - № 2. - с. 20 - 21.

3.Трегуб Н.Е., Васеф Радван Али Ахмад. Традиционные знаки арабской архитектуры и искусства в формировании интерьеров общественных зданий. // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Науково - технічний збірник. Випуск 2. Гол. ред. М.М. Дьомін. - К.: КДТУБА, 1997. - с. 156 - 163.

4.Трегуб Н.Є., Васеф Радван Алі Ахмад. Семантика геометричної та колористичної системи іорданського килима. // Традиції та новації у вищій архітектурно - художній освіті: Збірка наукових праць вищих навчальних закладів художнього профілю України і Росії. / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. - Харків: ХХПІ, 1997. - № 4. - с. 84 - 85.

5. Васеф Радван Алі Ахмад. Исторический архитектурный контекст Иордании. // Традиції та новації у вищій архітектурно - художній освіті: Збірка наукових праць вищих навчальних закладів художньо - будівельного профілю України і Росії. / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. - Харків: ХХПІ, 1997. - № 5. - с. 34 - 37.

6. Васеф Радван Али Ахмад. О дизайне интерьеров магазинов в Иордании 80-х годов (из творческого опыта). // Традиції та новації у вищій архітектурно - художній освіті: Збірка наукових праць вищих навчальних закладів художньо - будівельного профілю України і Росії. / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. - Харків: ХХПІ, 1997. - № 6. - с. 11 - 15.

7. Васеф Радван Али Ахмад. Квамарии и шамзии в формировании исламского интерьера. // Традиції та новації у вищій архітектурно - художній освіті: Збірка наукових праць вищих навчальних закладів художньо - будівельного профілю України і Росії. / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. - Харків: ХХПІ, 1998. - № 1. - с. 17 - 18.

8. Васеф Радван Али Ахмад. Машрабия как формообразующий элемент интерьера в традиционной исламской архитектуре. // Традиції та новації у вищій архітектурно - художній освіті: Збірка наукових праць вищих навчальних закладів художньо - будівельного профілю України і Росії. / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. - Харків: ХХПІ, 1998. - № 2. - с. 42 - 47.

9. Трегуб Н.Е., Васеф Радван Али Ахмад. «Зал города» в Аммане. // Ватерпас: Украинский каталог по строительству и архитектуре. - Харьков. - 1998. - № 16. - с. 90 - 93.

10. Васеф Радван Али Ахмад. Интерпретация значений света и цвета в Коране. // Традиції та новації у вищій архітектурно - художній освіті: Збірка наукових праць вищих навчальних закладів художньо - будівельного профілю України і Росії. / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. - Харків: ХХПІ, 1998. - № 3. - с. 62 - 64.

11. Wasef Radwan Ali Ahmad. Tendencies of Formation of Arab - Islamic Interior of Public Buildings in Jordan. / The First Architectural Conference of Jordan Engineers Association: Contemporary Arab - Islamic Architecture (The Crisis of Identity). 7-10 September, 1998. - Amman, Jordan. - p. 67 - 80.

12. Васеф Радван Али Ахмад. Трансформація арабської орнаментики та пластики в предметно-просторовому середовищі інтер'єра та екстер'єра. // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: Збірка наукових праць вищих навчальних закладів художньо-будівельного профілю України і Росії. / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. - Харків: ХХПІ, 1998. - № 4-5. - с. 54 - 65.

## АНОТАЦІЯ

Васеф Радван Алі Ахмад. Розвиток формоутворення арабо-ісламського інтер'єра (на прикладі архітектури Йорданії). — Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата архітектури по спеціальності 18.00.01 — Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Харківський державний технічний університет будівництва і архітектури, Харків, 1999г.

Дисертація присвячена питанню формоутворення арабо-ісламського інтер'єру, розглянутого в аспекті історико-генетичної еволюції. В роботі розвивається новий напрямок в архітектурознавчому аналізі, який ґрунтується на концепції історико-культурного системного підходу і об'єктної декомпозиції. Проаналізовані видозміни форм у композиційному конструюванні доісламської і ісламської архітектури. Виявлені "первинні" інваріантні традиційні елементи арабо-ісламського інтер'єру, принципи взаємозв'язку між ними, структура і закони композиції. Запропонований базовий систематизований каталог форм і кольорів формоутворюючих елементів арабо-ісламського інтер'єру. Основні результати роботи підтверджені в архітектурно-художніх рішеннях інтер'єрів підприємств торгівлі (м. Амман, Зарка), розроблених автором дисертації, та впроваджені в навчальний процес Прикладного університету Аль-Балка.

Ключові слова: формоутворення арабо-ісламського інтер'єру, системний аналіз, традиційні елементи, композиція, інтерпретація.

## АННОТАЦИЯ

Васеф Радван Али Ахмад. Развитие формообразования арабо-исламского интерьера (на примере архитектуры Иордании). — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 — Теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. Харьковский государственный технический университет строительства и архитектуры, Харьков, 1999г.

Диссертация посвящена вопросу формообразования арабо-исламского интерьера, рассматриваемого в аспекте историко-

генетической эволюции. В работе развивается новое направление в архитектуроведческом анализе, основанное на концепции историко-культурного системного подхода и объектной декомпозиции. Проанализированы видоизменения форм в композиционном конструировании доисламской и исламской архитектуры. Выявлены «первичные» инвариантные традиционные элементы арабо-исламского интерьера, принципы связей между ними, структура и законы композиции. Предложен систематизированный базовый каталог формообразующих элементов арабо-исламского интерьера. Основные результаты работы подтверждены практически в архитектурно-художественных решениях интерьеров предприятий торговли (г. Амман, Зарка), разработанных автором диссертации, и внедрены в учебный процесс Прикладного университета Аль-Балка.

Ключевые слова: формообразование арабо-исламского интерьера, системный анализ, традиционные элементы, композиция, интерпретация.

## SUMMARY

Wasef Radwan Ali Ahmad. Development of formation of Arab-Islamic interior (architecture of Jordan is taken as an example). – Script.

The dissertation paper applying for a scientific degree of Ph.D. of Architecture, Major 18.00.01 – Theory of Architecture, restoration of architectural monuments. Kharkov State University of Construction and Architecture, Kharkov, 1999.

The present dissertation is a research into formation of Arab-Islamic interior viewed in the aspect of its historic and genetic evolution. The research purports to develop a new trend in architectural and artistic design and in architectural analysis, based on the concept of historic and artistic systemic approach and object decomposition.

The dissertation paper is not only novel but timely as well: the crisis of ethnic and cultural identity spread over the architecture of almost all the countries in the end of the 19<sup>th</sup> – the beginning of the 20<sup>th</sup> century. The expansion of the so-called “modern movement” led to disappearing of unique local and national traces and traditions. At the same time the Arabic society has always been the source of continuity in the way of thinking and in life style. On the one hand the importance of the chosen theme is determined by the fact that it has not been specially and fully considered yet. On the other hand it is determined by the value which interior has in the Moslem society, because interior is to provide not only optimum life conditions by

rather difficult climate, but also to create the spiritual atmosphere which is typical for the Arabic mentality.

In order to research formation of Arab-Islamic interior as a phenomenal architectural and artistic system the complex approach with the methodology of general theory of systems was used.

The paper purports to explore development of formation of Arab-Islamic interior. In order to achieve this aim the following research tasks have been solved:

The model of genealogy, of cultural, inter- and ethnic influence in traditional formative components of Arab-Islamic interior is built, which gives the possibility to follow the influence of Hellenistic, Greek, Roman and Byzantine cultures on Arab-Islamic culture and to study the evolution of composite thinking. Appearance of Islam in the 7<sup>th</sup> century led to the review of the set of architectural and artistic values and of the ideas of formation of a subject-space atmosphere. This period of "breaking" the systems of composite thinking, which were completely solid before, the period of formation of a new system is a stage of recomposition in Arab-Islamic architecture formed under the influence of a new way of Islamic thinking.

Arab-Islamic interior as an object-system has remained unchangeable for a long time. It existed on the account of an equal reorganization of different components of the system. The religious sources such as Koran, ahkam al-binyan (set of rules and canons for construction) served as an ideological background of architectural formation.

The rows are built and the changes of forms are analyzed, which take part in compositional design of pre-Islamic and Islamic architecture (space surrounding forms, columns, capitel, windows, arches). The elements of similarity and difference are defined, which are taken from proceeding culture and which are contemporary Arabic elements.

For the first time "initial" invariant traditional formational signs and elements of Arab-Islamic interior are defined and systemized. They form the composition of this interior: types of plans and architectural environment with limiting elements; volumetrical-plastic elements (columns, arches, windows and doors, mashrabiya, qwamaria, shamsiya, stalactites, ornaments, color); subject filling.

The comparative analysis of the composite constructing of Arab-Islamic interior in historic samples and in modern architecture shows the heritage of compositional decisions, which consists in repetition of configuration of plans and architectural volumes, in use of ornaments, of mashrabiya and of stalactite structures. They par-

ticipate in formation of modern Arab-Islamic interior both as "cites" from the past architectural context and as stylized interpretations of traditional forms.

Comprehensive works of modern Jordanian and Western architects-postmodernists prove the endless nature of the present set of values of Arab-Islamic culture. The samples of using the destructive color in various ornamental wall-compositions of Arab-Islamic interior served as a source for development of optic (op-art) and kinetic art, prepared the base for modern supergraphics, and extended language borders of modern visual culture.

The systemized basic catalogue of formative elements of Arab-Islamic interior is offered. The main results of the present dissertation paper are proved in practice into architectural and artistic interiors of trade offices (the cities of Amman and Zarka) developed by the author of the present dissertation paper and are introduced into the teaching process of Al-Balqa Applied University.

Key words: formation of Arab-Islamic interior, systemic analysis, traditional elements, composition, interpretation.



Підп. до друку 24.05.99 р.  
Формат 60х90/16.  
Ум.-друк. арк. 0,8  
Папір ксероксний 80г/м<sup>2</sup>  
Тираж 100 прим.  
Замовлення № 376

451862

Ав 43.022

Мист

ПЕР

Мист